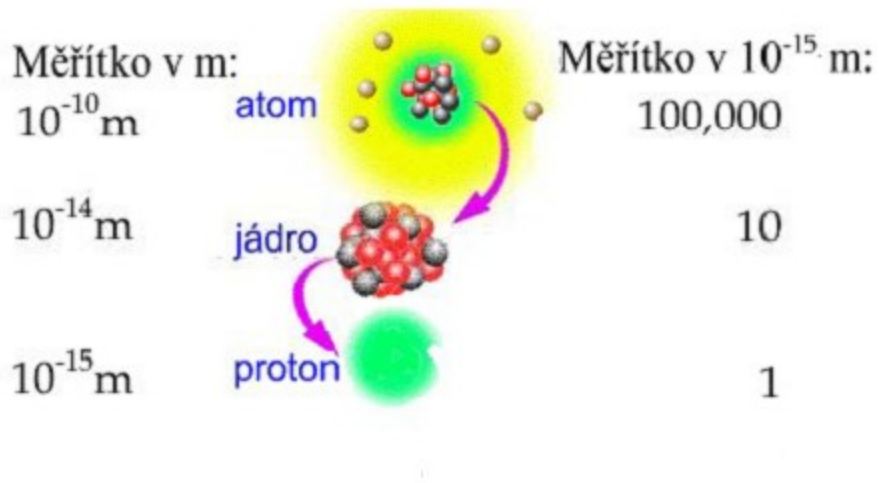

Fyzika částic

<http://www.aldebaran.cz/astrofyzika/interakce/particles.html>

Kdyby byl **atom** veliký jako fotbalové hřiště, bylo by **jádro** veliké zhruba míček na stolní tenis (a proton ještě desetkrát menší)

Základní síly:

- *gravitace*

V atomové fyzice odpovídá za vlastnosti elektronového obalu, určuje chemické vlastnosti

- elektromagnetická síla

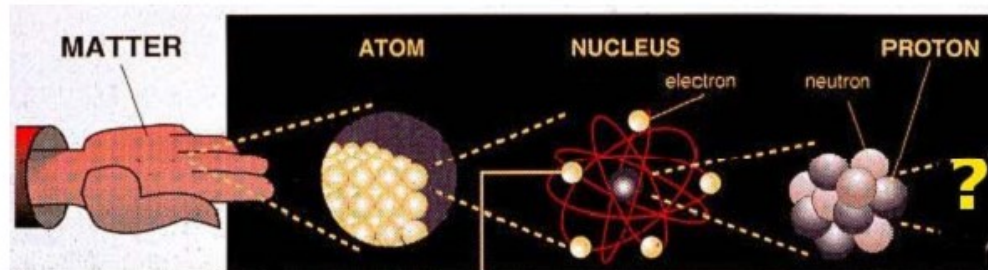
- silná jaderná síla

Drží pohromadě protony a neutrony v jádru, překonává elektrické odpuzování stejně nabitých protonů

- slabá jaderná síla

Může za radioaktivitu beta, kromě jiného za beta rozpad neutronu
 $neutron \rightarrow proton + elektron + neutrino$

- Hmota se skládá z **atomů**
- Každý atom tvoří atomové **jádro** a obal z **elektronů**
- Jádro je složeno z **protonů** a **neutronů**

Je
to
vše
?

- z několika **základních** druhů **částic** (elektron, proton, neutron a nemnoho dalších) by se dal poskládat **celý svět**
  - **jádra** všech chemických **prvků**
  - **chemické** vlastnosti (tj. elektronový obal)*
  - **jaderné** vlastnosti a **radioaktivita** * ....

* k tomu by bylo třeba umět popsat i **síly** mezi částicemi - ale i to vypadalo nadějně

**NĚKTERÉ ČÁSTICE (JAKO
PROTON ČI NEUTRON)
NEJSOU
„FUNDAMENTÁLNÍ“**

„cihly“ hmoty jsou **leptony** a **kvarky**.

Existuje něco ještě „základnějšího“, a
sice

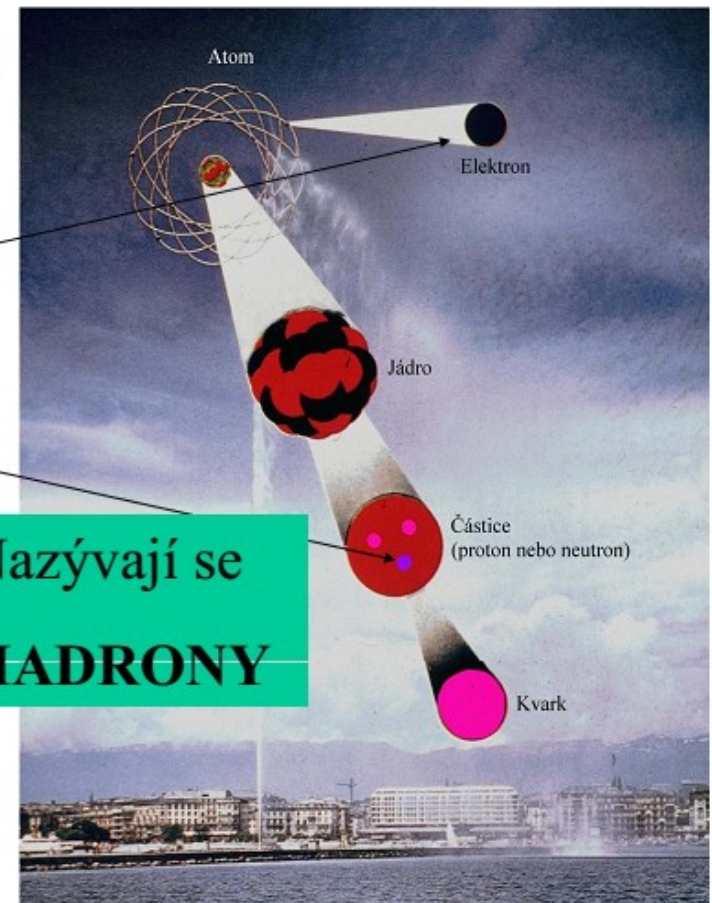
KVARKY

Základní částice
hmoty jsou

- **leptony**
- **kvarky**

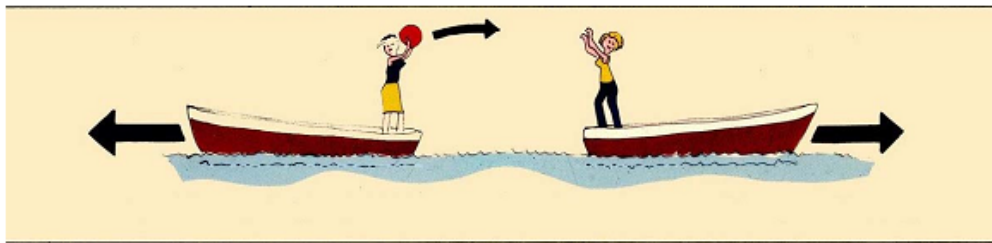
Částice tvořící jádra
(protony, neutrony)
a jim podobné se
skládají z několika
málo typů kvarků.

Nazývají se
HADRONY

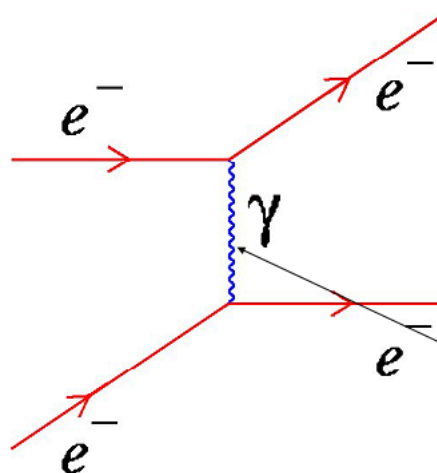
Na částice působí síly

Ve světě částic se síly popisují jako vzájemná **interakce** působení částic hmoty s jinými částicemi

Vedle základních částic hmoty (jako elektrony, kvarky...) existují

částice-nosiče síly

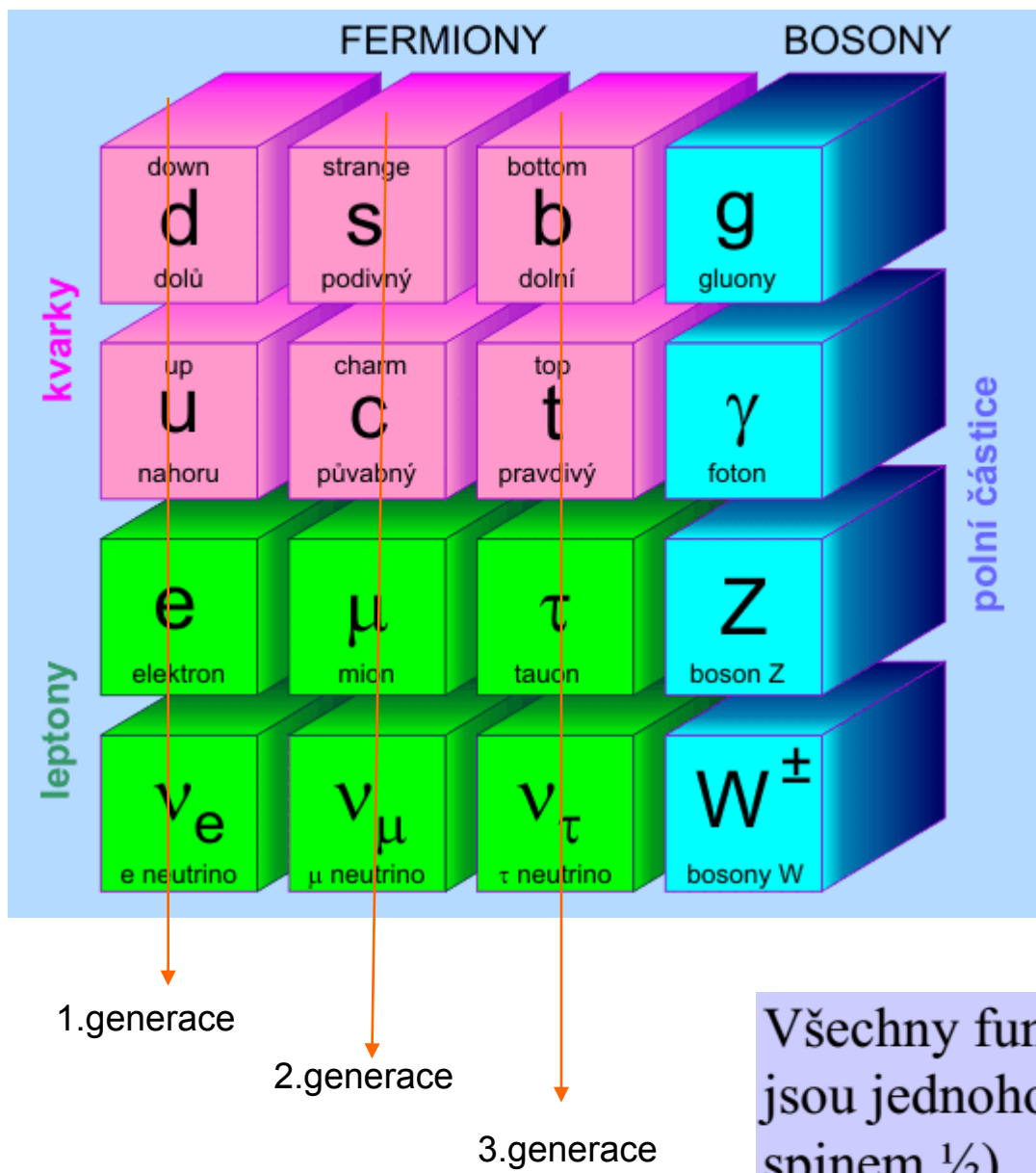

Jednoduchý proces:
interakce elektronu s
elektronem

Pozor! Varování! Příklad k házení míčem nelze vůbec brát doslova

vyměňují si
foton

Fundamentální částice hmoty

- 3 rodiny/generace
- každou generaci tvoří dvojice kvarků a dvojice leptonů
- kvarky se nevyskytují jako volné částice, skládají se z nich **hadrony**

Všechny fundamentální částice hmoty jsou jednoho typu (tzv. **fermiony** se spinem $\frac{1}{2}$)

V tabulce - mezony a baryony

složené z 1. generace kvarků (d , u).

U mezonů se spin kvarků složí souhlasně na hodnotu 1 nebo nesouhlasně na hodnotu 0.

U baryonů složených ze 3 kvarků je spin buď 1/2 (jeden kvark má opačný spin) nebo 3/2 (všechny kvarky mají souhlasný spin).

mezony 1. generace

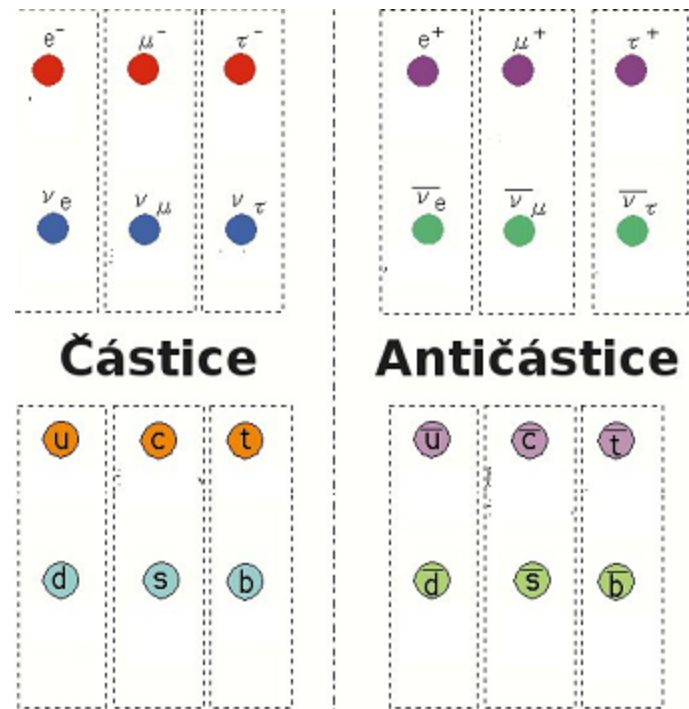
částice	stavba	název	spin
p^-	dd'	pion	0
p^0	$dd'+uu'$	pion	0
p^+	ud'	pion	0
r^-	du'	róon	1
r^0	$dd'+uu'$	róon	1
r^+	ud'	róon	1

Baryony 1. generace

částice	stavba	název	spin
n	ddu	neutron	1/2
p	uud	proton	1/2
D^-	ddd	delta baryon	3/2
D^0	ddu	delta baryon	3/2
D^+	duu	delta baryon	3/2
D^{++}	uuu	delta baryon	3/2

Postupně byl objeven těžší „sourozenec“ elektronu **mion**, řada částic nového typu zvaných **mezony**, a také několik těžších partnerů protonu a neutronu (těžké baryony neboli **hyperony**).

Jednoduchý obraz světa přestával být jednoduchý. Bylo těžko představitelné, že základních „cihel“ světa je několik desítek druhů a stále přibývají.

částice látky (fermiony)

kvanta poli (bosony)

	generace I	generace II	generace III		
leptony	elektron e q=-1, m=0,511	mion μ q=-1, m=106	tauon τ q=-1, m=1780	gravitační interakce	graviton G q=0, m=0
	e-neutrino ν_e m ≤ 2 eV	μ-neutrino ν_μ m ≤ 0,27MeV	τ-neutrino ν_τ m ≤ 20MeV ?	elektromag. interakce	foton γ q=0, m=0
	"up" u q=+2/3, m=2	"charm" c q=+2/3, m=1250	"top" t q=+2/3, ≈170GeV	slabé interakce	bosony W[±]; Z q = ±1; 0 m = 80; 91 GeV
kvarky	"down" d q=-1/3, m=5	"strange" s q=-1/3, m=100	"bottom" b q=-1/3, m=4200	silné interakce	gluony g (8) q=0, m=0

Základní síly:

- gravitace

nosič: foton
náboj: elektromagnetický
působí na všechny částice kromě neutrin
kvantová elektrodynamika

- elektromagnetická síla

- silná jaderná síla

nosič: gluony
náboj: barevný
působí na kvarky
kvantová chromodynamika

- slabá jaderná síla

nosiče: částice W a Z
náboj: slabý

Částice-nosiče těchto tří základních sil jsou též jedoho typu (**bosony** se spinem 1)

Standardní model

Hmota je tvořena částicemi (fermiony spin = 1/2), mezi kterými působí interakce, které jsou zprostředkovány výměnou částic (bosony spin = celé číslo)

Tři druhy interakcí:

- 1) Silná - kvantová chromodynamika (působí pouze na kvarky a z nich složené hadrony – baryony a mezony)
- 2) Elektromagnetická - kvantová elektrodynamika
- 3) Slabá - elektroslabá teorie

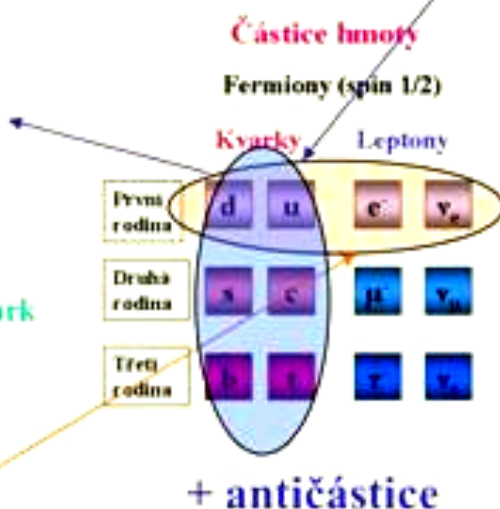
→ barevný náboj

→ elektrický náboj

baryony – tři kvarky

mezony – kvark a antikvark

Částice interakce

Bozony (celočíslný spin)

Silná interakce:

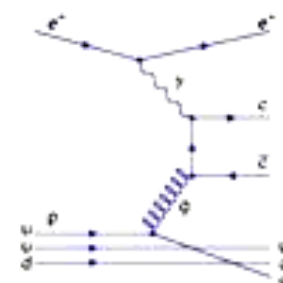
Elektromagnetická interakce:

Slabá interakce:

Higgsovo pole:

výměnný charakter interakcí

Tady je Higgs

Je spojený s generací části hmotnosti

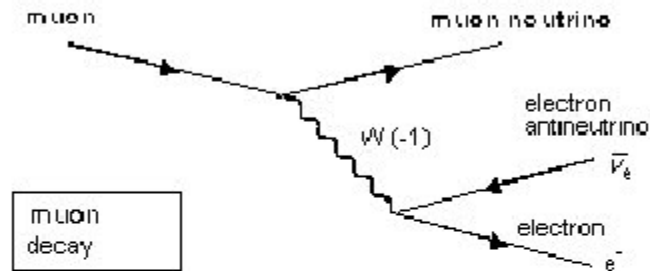
tvoří běžnou hmotu za normálních podmínek

Gravitace stojí mimo standardní model – je velmi slabá a v mikrosvětě se neprojevuje

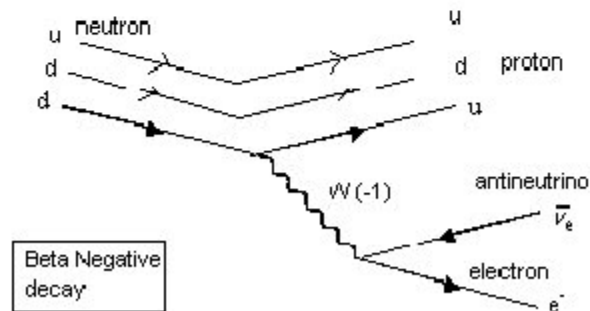
Rozpady částic

Kvarky
nepozorujeme
jako volné!

rozpad mionu

beta rozpad
neutronu

Teoretický obraz s

- leptony a kvarky, fermiony se spinem $1/2$, jako základními částicemi hmoty a
- silami zprostředkovanými nosiči - bosony se spinem 1 , jež jsou popsány
  - elektroslabou teorií (fotony, částice W a Z) - elektromagnetické a slabé interakce
  - kvantovou chromodynamikou (gluony) - silné interakce mezi kvarky

dostal jméno **STANDARDNÍ MODEL**

STANDARDNÍ MODEL

- pomocí malého počtu **základních principů, základních stavebních prvků a základních parametrů** popisuje svět nejmenších částic
- je až překvapivě úspěšný, přes 30 let odolává stále tvrdším experimentálním prověrkám
- abychom mohli odhalit nové částice a jevy, musíme umět dobře popsat ty běžné - „odrazový můstek“ pro novou fyziku

Hadronizace je změna stavu látky z [kvarkového plazmatu](#) na [hadronové plazma](#).
K hadronizaci došlo v počátečním období vesmíru, kdy dostatečně poklesla hustota a teplota.
Dochází k ní v urychlovačích částic po vytvoření kvarkového plazmatu při vysokoenergetické srážce těžkých iontů.